

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1614

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Fecr Yayınları

Yayın No | Publication Number: 977

Kitap Adı: İbâzî Tefsir Geleneğinde Kur'an İlimleri

Book Title: Qur'anic Sciences in the Ibadî Tafsîr Tradition

ISBN: 978-625-5576-31-6

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786255576316

Yazar | Author: Fatih ALTUN | orcid.org/0000-0002-8067-8000

Kurum | Institution: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı

ROR ID: ror.org/ ror.org/00jga9g46

Editör | Editor: Doç. Dr. Güven AĞIRKAYA | orcid.org/0000-0002-0688-7306

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 380

Yayın Tarihi | Publication Date: Mayıs | May 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRH | İslamiyet | Islam, religion: general

BISAC: REL006000 | İslamiyet / Genel | Religion / Islam / General

THEMA: QRAM1 | İslam / Kur'an Yorumu ve Yorumbilim | Islam / Qur'anic exegesis and interpretation

LC: BP135.I23 | İbâzî Mezhebine Ait Kur'an Tefsiri Çalışmaları | İbadî Qur'anic interpretation

Atıf Bilgisi | Cite as: Altun, Fatih. *İbâzî Tefsir Geleneğinde Kur'an İlimleri*. Fecr Yayınları, 2025.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İbâzî Tefsir Geleneğinde Kur'an İlimleri

Fatih ALTUN

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Fatih ALTUN

01.11.1978 yılında, Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Aşağı Yayla köyünde dünyaya geldi. İlköğretim eğitimini, Aşağı Yayla Köyü İlkokulunda tamamladı. 1990 yılında İstanbul Bayrampaşa'da bulunan Yeşil Cami Kur'an Kursuna katılıp hafızlık ve klasik Arapça eğitimi aldı. 1999 yılında İstanbul İmam Hatip Lisesini bitirdi ve aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. 2003 yılında fakülteden mezun oldu. Hac ve umre seyahati yapan özel bir şirkette rehber olarak çalışma hayatına başladı. 2004 yılında Diyanet İşleri Bakanlığı bünyesinde İmam-hatip olarak görev aldı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "M. E. B. İslâm Ansiklopedisi'ndeki Kur'an ve tefsirle ilgili maddelerin eleştirel analizi" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2013 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliğine geçiş yaptı, halen aynı göreve Sakarya'da devam etmektedir. 2023 yılında "İbâzî Tefsirlerde Kur'an İlimleri" adlı çalışmayla doktorasını tamamladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Fatih Altun was born on November 1, 1978, in the village of Aşağı Yayla, located in the Narman district of Erzurum, Turkey. He completed his primary education at Aşağı Yayla Village Primary School. In 1990, he enrolled in the Yeşil Mosque Qur'an Course in Bayrampaşa, Istanbul, where he memorized the Qur'an and received classical Arabic education. He graduated from Istanbul Imam Hatip High School in 1999 and was admitted to the Faculty of Theology at Sakarya University in the same year. He completed his undergraduate studies in 2003. He began his professional career as a guide for a private company organizing Hajj and Umrah trips. In 2004, he started working as an imam-preacher under the Presidency of Religious Affairs. In 2006, he obtained his master's degree from the Faculty of Theology at Sakarya University with a thesis titled "A Critical Analysis of the Articles on the Qur'an and Tafsir in the Ministry of National Education's Islamic Encyclopedia." In 2013, he transitioned to teaching Religious Culture and Ethics and continues to serve in this role in Sakarya. In 2023, he completed his doctorate with a dissertation titled "Qur'anic Sciences in Ibadî Tafsir." He is married and has two children.

Kitap Hakkında

İbâzî Tefsir Geleneğinde Kur'an İlimleri

Bu akademik çalışma, Kur'an ilimlerinin İbâzî mezhebine mensup müfessirler tarafından nasıl ele alındığını ve yorumlandığını konu edinmektedir. Üç bölümden oluşan eser, hem tarihî hem de metodolojik bir perspektif sunarak İbâzîliğin tefsir literatüründeki yerini ve özgün katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Birinci bölümde, İbâzîliğin doğuş süreci, Hâricîlerle olan ilişkisi, itikadî ve siyasî görüşleri detaylı bir şekilde ele alınır. Bu çerçevede, İbâzîliğin Hz. Osman ve Hz. Ali dönemindeki siyasi krizler zemininde şekillendiği, ancak aşırılıktan uzak ve mutedil bir çizgi benimseyerek diğer Hâricî gruplardan ayrıştığı vurgulanır. İbâzîlerin, tarih boyunca hem dışlayıcı "Hâricî" etiketine karşı durduğu hem de kendilerine özgü bir kimlik geliştirdiği belirtilir.

İkinci bölümde klasik ve modern dönemlerde yaşamış İbâzî müfessirler ve tefsir eserleri tanıtılmakta, literatürdeki önemli kaynaklara yer verilmektedir. Hûd b. Muhakkem, Ebu'l-Havârî, Kindî, Eттаfeyyîş, Beyyûz, Halîlî gibi isimlerin tefsirleri, eserin temel inceleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu bölüm, İbâzî tefsir geleneğinin gelişimi ve sürekliliği açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Üçüncü bölüm ise doğrudan Kur'an ilimlerine odaklanmaktadır. Mekkî ve Medenî ayetler, sebab-i nüzûl, nesih, kıssalar, muhkem ve müteşâbih ayetler, müşkil ayetler, hurûf-ı mukattaa, garîbü'l-Kur'an, mübhemât, i'câz ve kıraat gibi konular sistematik şekilde ele alınmıştır. Bu başlıklar altında hem klasik ulûmu'l-Kur'an literatürü hem de İbâzî müfessirlerin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Altun, çalışmasında hem İbâzî hem de Sünnî kaynakları kullanarak konuya çok yönlü bir bakış açısı sunmaktadır. Tefsir lite-

ratüründe sıklıkla atıf yapılan temel Kur'an ilimlerinin İbâzîler tarafından nasıl yorumlandığı detaylı örneklerle desteklenmiş, ayrıca bu yaklaşımların mezhebin genel düşünsel yapısıyla ilişkisi ortaya konmuştur. Çalışma, özellikle günümüzde akademik ilginin artmaya başladığı İbâzî literatürüne katkı sunmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak bu eser, İbâzî tefsir geleneğini merkeze alarak hem mezhebin genel tarihsel seyrini hem de Kur'an ilimlerine yönelik özel yaklaşımını ortaya koyan özgün ve kapsamlı bir araştırmadır. Kur'an'ın doğru anlaşılması bağlamında mezhepler arası karşılaştırmalı tefsir çalışmaları açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir; İbâziyye; Kur'an İlimleri; Ehl-i Sünnet; Hâricîlik.

About the Book

Qur'anic Sciences in the Ibadī Tafsīr Tradition

This academic study examines how the sciences of the Qur'an are addressed and interpreted by exegetes belonging to the Ibadī sect. Comprising three chapters, the work aims to present both a historical and methodological perspective, thereby highlighting the place of Ibadism in the tafsīr literature and its unique contributions.

The first chapter provides a historical background to the emergence of Ibadism, its theological and political foundations, and its distinction from Kharijite extremism. While Ibadīs historically stem from the early Kharijite movement, the author emphasizes their moderate stance and rejection of radical tendencies. The text argues that despite being labeled “Kharijite,” Ibadīs have developed a unique and independent religious identity throughout Islamic history.

The second chapter introduces the main classical and modern Ibadī exegetes and their tafsīr works. These include figures such as Hūd ibn Muḥakkam, Abū al-Ḥawwārī, al-Kindī, al-Tafayyish, al-Bayyūḍ, and al-Khalīlī. Their works form the textual basis for the analysis. This chapter sheds light on the development of Ibadī exegetical tradition and its consistency over time.

The third chapter focuses specifically on key disciplines within Qur'anic sciences: Makki and Madani verses, occasions of revelation (*asbāb al-nuzūl*), abrogation (*naskh*), Qur'anic stories (*qīṣaṣ*), clear and allegorical verses (*muḥkam* and *mutashābih*), problematic expressions, disjointed letters (*ḥurūf al-muqatta'a*), obscure terms (*gharīb*), ambiguous references (*mubhamāt*), inimitability (*i'jāz*), and Qur'anic readings (*qirā'āt*). Each of these topics is discussed systematically, drawing comparisons between Sunni and Ibadī perspectives.

Altun employs both Sunni and Ibadi sources to offer a nuanced view, highlighting the interpretative methodologies employed by Ibadi scholars. He examines how these scholars engage with complex textual elements of the Qur'an and how their exegetical insights align with or differ from those of mainstream Islamic traditions. The work also examines the impact of theological and political beliefs on interpretative practices.

This book provides an academically rigorous and comprehensive treatment of a relatively underexplored subject in Islamic studies. By examining ten tafsir works from eight Ibadi exegetes, the author not only illustrates the depth of the Ibadi exegetical tradition but also contributes significantly to Qur'anic studies at large.

Keywords: Tafsir (Interpretation); Ibāḍiyya; Qur'anic Sciences; Ahl-i Sunnah; Kharijism.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN.....	13
ÖN SÖZ	17
GİRİŞ	19
Araştırmanın Konusu.....	19
Araştırmanın Önemi.....	22
Araştırmanın Amacı	23
Araştırmanın Yöntemi	23

BİRİNCİ BÖLÜM

İBÂZİLİĞİN ARKA PLANI, TARİHİ VE GÖRÜŞLERİ	27
1.1. Mezhebin Ortaya Çıktığı Siyasî, Dinî ve Sosyal Ortam----	28
1.2. İbâzî Mezhebinin Kısa Tarihi	35
1.2.1. Mezhebin İsimlendirilmesi	35
1.2.2. Mezhebin Teşekkülü.....	46
1.2.3. İbâzî-Hâricî İlişkisi	60
1.2.4. Günümüzde İbâzîler	71
1.3. Mezhebin Görüşleri.....	75
1.3.1. Mezhebin İtikadî Görüşleri	75
1.3.1.1. İman.....	76
1.3.1.2. İlâhî Sıfatlar	80
1.3.1.3. Büyük Günah.....	82
1.3.1.4. Rü'yetullah.....	85
1.3.1.5. Adalet, Va'd ve Va'îd	88
1.3.1.6. Şefaât	91
1.3.1.7. Lâ Menzile Beyne'l-Menzileteyn.....	93
1.3.2. Mezhebin Siyasî Görüşü	94
1.3.2.1. İmâmet	95
1.3.2.2. Velâyet ve Berâet	99
1.3.3. Mezhebin Halku'l-Kur'an Görüşü.....	102

İKİNCİ BÖLÜM

İBÂZÎ TEFSİR TARİHİ VE TEMEL KAYNAKLARI	117
2.1. Kadim Dönem İbâzî Müfessirler ve Tefsirleri.....	121
2.1.1. Cabir İbn Zeyd - <i>Dîvân-ı Câbir</i>	121

2.1.2. Abdurrahman b. Rüstem - <i>Tefsîr-u İbn Rüstem</i> -----	122
2.1.3. Muhammed b. Yânis en-Nefûsî - <i>Tefsîr-u İbn Yânis</i> ----	123
2.1.4. Hûd b. Muhakkem - <i>Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz</i> -----	124
2.1.5. Muhammed b. el-Havâri - <i>Kitâbu'd-Dirâye</i> -----	126
2.1.6. Ebû Ya'kûb el-Vercelânî - <i>Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm</i> ----	128
2.1.7. Ahmed b. Sa'îd el-Kindî - <i>et-Tefsîru'l-müyesser</i> -----	129
2.1.8. Câ'id b. Hamîs el-Harûsî - <i>Mekâlîdû't-tenzîl</i> -----	131
2.1.9. Nâsır b. Ebî Nebhân el-Harûsî - <i>Tefsîru sûreti'l-Fâtiha</i> -	132
2.2. Modern Dönem İbâzî Müfessirler ve Tefsirleri-----	133
2.2.1. Muhammed b. Yûsuf Eттаfeyyîş - <i>Himyân, Dâ'il 'amel ve</i> <i>Teyşîr</i> -----	134
2.2.2. Salih b. Ömer - <i>el-Kavlî'l-vecîz</i> -----	138
2.2.3. Ebû İshak Eттаfeyyîş - <i>Te'vilü'l-müteşâbih, Ta'lîkât</i> -----	139
2.2.4. Ebü'l-Yakzân İbrâhim b. İsa - <i>Fethu nevâfizi'l-Kur'an</i> --	140
2.2.5. İbrahim b. Ömer el-Beyyûz - <i>Fî Rihâbi'l-Kur'an</i> -----	142
2.2.6. Muhammed b. Seyf er-Râşidî - <i>el-Mercân fi ahkami'l-</i> <i>Kur'an</i> -----	144
2.2.7. Ahmed b. Hamed el-Halîlî - <i>Cevâhiru't-tefsîr</i> -----	145
2.2.8. Salim b. Sa'îd el-Bus'îdî - <i>Nüzhetu'l-mü'minîn, et-</i> <i>Tefsîru'l-vecîz, Rûhu'l-beyân</i> -----	146
2.2.9. Muhammed Sâlih Nâsır - <i>Me'a kelâmi Rabbi'l-'âlemîn</i> -	148
2.2.10. Muhammed b. İbrahim Sa'îd Ka'bâş - <i>Nefehâtü'r-</i> <i>Rahmân</i> -----	149
2.2.11. İbrahim es-Savâfi - <i>el-İbrîz</i> -----	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBÂZÎ MÜFESSİRLERİN KUR'AN İLİMLERİNE YAKLAŞIMI -----	153
3.1. Kur'an'ı Tarihsel Açıdan İnceleyen İlimler-----	154
3.1.1. Mekkî ve Medenî -----	154
3.1.1.1. Kur'an İlimleri Açısından Mekkî ve Medenî -----	154
3.1.1.2. İbâzî Tefsirlerde Mekkî ve Medenî -----	155
3.1.2. Sebeb-i Nüzûl-----	167
3.1.2.1. Kur'an İlimleri Açısından Sebeb-i Nüzûl-----	168
3.1.2.2. İbâzî Tefsirlerde Sebeb-i Nüzûl -----	169
3.1.3. Nesih -----	179
3.1.3.1. Kur'an İlimleri Açısından Nesih -----	180
3.1.3.2. İbâzî Tefsirlerde Nesih -----	183

3.1.4. Kısasü'l-Kur'an-----	201
3.1.4.1. Kur'an ilimleri Açısından Kısasü'l-Kur'an -----	201
3.1.4.2. İbâzî Tefsirlerde Kısasü'l-Kur'an-----	203
3.2. Kur'an'ın Lafzı ve Manasıyla İlgili İlimler-----	218
3.2.1. Muhkem ve Müteşâbih-----	219
3.2.1.1. Kur'an İlimleri Açısından Muhkem ve Müteşâbih	219
3.2.1.2. İbâzî Tefsirlerde Muhkem ve Müteşâbih-----	222
3.2.2. Müşkilü'l-Kur'an -----	253
3.2.2.1. Kur'an İlimleri Açısından Müşkilü'l-Kur'an -----	253
3.2.2.2. İbâzî Tefsirlerde Müşkilü'l-Kur'an -----	256
3.2.3. Hurûf-ı Mukattaa -----	264
3.2.3.1. Kur'an İlimleri Açısından Hurûf-ı Mukattaa -----	265
3.2.3.2. İbâzî Tefsirlerde Hurûf-ı Mukattaa -----	267
3.2.4. Garîbü'l-Kur'an-----	285
3.2.4.1. Kur'an İlimleri Açısından Garîbü'l-Kur'an-----	286
3.2.4.2. İbâzî Tefsirlerde Garîbü'l-Kur'an -----	288
3.2.5. Mübhemâtü'l-Kur'an-----	301
3.2.5.1. Kur'an İlimleri Açısından Mübhemâtü'l-Kur'an -	301
3.2.5.2. İbâzî Tefsirlerde Mübhemâtü'l-Kur'an-----	305
3.2.6. İ'câzü'l-Kur'an -----	314
3.2.6.1. Kur'an İlimleri Açısından İ'câzü'l-Kuran-----	314
3.2.6.2. İbâzî Tefsirlerde İ'câzü'l-Kur'an -----	319
3.2.7. Yedi Harf ve Kıraat -----	334
3.2.7.1. Kur'an İlimleri Açısından Yedi Harf ve Kıraat ---	334
3.2.7.2. İbâzî Tefsirlerde Yedi Harf ve Kıraat -----	339
SONUÇ -----	351
KAYNAKÇA -----	359
DİZİN -----	377